

УДК 811.161.3'06 + 811.161.3'271

Абмеркаванне пытанняў культуры мовы ў перыядычных выданнях 1940–1960-х гг.

Г. В. ЗАЯЦ

Асэнсаванню пытанняў культуры беларускай мовы ў той ці іншы перыяд прысвечаны шэраг навуковых прац, у прыватнасці, артыкулы “Пытанні культуры мовы ва «Узвышшы»” Г. І. Кулеш [1], “Кампанія за культуру мовы ў Беларусі ў 1930-я гады” С. М. Запрудскага [2], “Распрацоўка пытанняў культуры мовы ў беларускім мовазнаўстве перыяду 1941–1944 гг.” Дз. В. Шлыкава [3]. Мэта дадзенага артыкула – ахарактарызаваць асаблівасці абмеркавання пытанняў культуры мовы ў перыядычным друку 1940 – 1960-х гг.; выявіць найбольш актуальныя моўныя праблемы і прычыны іх узнікнення; звярнуць увагу на склад удзельнікаў дыскусій, а таксама на стан і прыярытэты тагачаснага мовазнаўства; прасачыць сувязь выказаных у друку меркаванняў з асаблівасцямі грамадска-палітычнага жыцця краіны.

Значнае месца на старонках газет і часопісаў у пасляваенныя гады займалі пытанні культуры мовы мастацкай літаратуры, раённых, палітаддзельскіх, абласных газет, радыё і тэатраў. Артыкулы на гэтую тэму друкаваліся пераважна ў “ЛіМе” і “Звяздзе”, але зрэдку сустракаліся і ў “Настаўніцкай газеце”, “Мінскай праўдзе”, “Колхозной правде”, магільёўскай абласной газеце “За Радзіму”, у часопісах “Полымя”, “Беларусь”, “Маладосць”. У дыскусіях прымалі ўдзел мовазнаўцы, школьныя настаўнікі, супрацоўнікі рэдакцый, студэнты. У асэнсаванні праблем мовы мастацкай літаратуры галоўная роля належала пісьменнікам. Так, на гэтыя тэмы ў друку выступілі Якуб Колас, П. Глебка, К. Крапіва, М. Лобан, М. Лужанін, У. Юрэвіч, Я. Скрыган, Я. Маўр. Павышэнню надзвычай нізкага ўзроўню культуры мовы раённых газет былі прысвечаны рэдакцыйныя артыкулы газеты “Звязда”. Актыўнаму ўключэнню мовазнаўцаў у абмеркаванне моўных праблем спрыяла адкрыццё ў “Звяздзе” ў другой палове 1960-х гг. рубрыкі “Фарбы мовы”, дзе навукоўцы давалі адказы на пытанні чытачоў, выказваліся адносна шляхоў нармалізацыі беларускай мовы. З артыкуламі ў гэтай рубрыцы выступілі Л. Бурак, А. Наркевіч, А. Каўрус, А. Баханькоў, П. Сцяцко, А. Міхневіч, У. Анічэнка, А. Падлужны і інш.

Узмацненне ўвагі да пытанняў культуры мовы нярэдка было водгукам на пэўныя падзеі грамадскага жыцця СССР. Вялікае значэнне для ўсёй савецкай лінгвістыкі мела публікацыя ў чэрвені – жніўні 1950 года ў газеце “Правда” мовазнаўчых артыкулаў І. Сталіна. Іх абмеркаванню быў прысвечаны IV пленум Саюза пісьменнікаў БССР, што паслужыла нагодай абмеркаваць мову мастацкай літаратуры, паразважаць над шляхамі нармалізацыі беларускай мовы і закрануць пытанні яе культуры. У выніку на старонках газет і часопісаў з’явіліся артыкулы К. Крапівы, М. Лобана, Р. Шкрабы, М. Лужаніна. Недасканаласць мовы раённых газет звярнула на сябе большую ўвагу пасля публікацыі ў 1952 годзе перадавога артыкула ў газеце “Правда”, дзе гаварылася пра неабходнасць павышаць ідэйны і культурны ўзровень гэтых выданняў. Выкананне дадзенага патрабавання ў артыкулах на старонках “Звязды”, “Мінскай праўды”, “Колхозной правды” набывала характар барацьбы за культуру беларускай мовы. На ход грамадскага абмеркавання моўнай тэматыкі зрабіла ўплыў змена палітычнай атмасферы пасля XX з’езда КПСС у 1956 годзе. У перыяд хрушчоўскай адлігі стала магчымым больш адкрыта выказвацца адносна праблемных пытанняў беларускай мовы.

Як вынікае з газетных і часопісных артыкулаў, адной з самых актуальных праблем была засмечанасць беларускай мовы русызмамі. Адчуваючы негатыўную афарбоўку гэтага тэрміна, аўтары артыкулаў, аднак, паслядоўна пазбягалі ўжываць яго і называлі русізмы апісальна – “неўласцівымі беларускай мове выразамі” ці “недасканалымі, нятворчымі перакладамі з

рускай мовы”. У адпаведнасці з тагачаснымі ідэалагічнымі ўстаноўкамі звычайна гаварылася не пра засмечанасць, а пра ўзбагачэнне беларускай мовы рускімі словамі. Разам з тым, у друку крытыкавалася ўжыванне такіх слоў, як *абразцы*, *(па) неўютнай камнаце* [4], *аддзельны*, *снабдзіць*, *кавёр*, *адзіяла* [5], *крышка*, *налог*, *учотная (кніжка)* [6, с. 230] і інш. Асабліва часта русізмы сустракаліся ў раённых газетах, бо іх супрацоўнікі, як было заўважана ў друку, вельмі дрэнна валодалі роднай мовай. Выданне “Руска-беларускага слоўніка” ў 1953 годзе не змагло ў поўнай меры вырашыць праблему засмечанасці мовы русізмамі, хаця было заўважана, што іх колькасць у газетных артыкулах пасля выхаду слоўніка паменшылася.

Крытычныя заўвагі ў друку нярэдка датычыліся спосабу перакладу на беларускую мову рускіх слоў. Так, даволі часта прыводзіліся прыклады неапраўданага ўжывання слова *вытвараць* як адпаведніка рускаму *производить*: *вытвараць падкормку псеваў*, *вытвараць збор каменняў* [7], *піянеры вытварылі паход* [8], *вытварае набор моладзі* [9]. Крытыкуючы падобныя выразы, літработнік дрысенскай раённай газеты М. Бадзюкоў спаслаўся на “Руска-беларускі слоўнік”, дзе прыведзены правільныя варыянты перакладу слова *производить* [9]. Па-іншаму ацэньваў ролю гэтага нарматыўнага выдання ў вырашэнні праблем беларускай мовы Я. Маўр. На яго думку, слоўнік сам даваў санкцыі на памылкі. У артыкуле “Спрэчныя ўяўленні” пісьменнік не пагадзіўся з перакладам рускага *представлять (собой)* як *уяўляць (сабой)*, раскрытыкаваўшы выразы *бульбакапельнік уяўляе сабой машыну*, *граніт уяўляе сабой горную пароду* і г. д. [10]. Паводле Я. Маўра, слова *уяўляць* адпавядае толькі рускаму *представлять (себе)*, *воображать*. Выказанае пісьменнікам меркаванне сведчыць пра недастатковае разуменне прыроды і функцый літаратурнай мовы, атаясамліванне яе з народнай мовай, што абумовіла адштурхоўванне кніжных элементаў.

Неаднаразова ўзнімалася ў друку праблема парушэння арфаэпічных норм дыктарамі радыё і акцёрамі тэатраў. У артыкулах гэта тлумачылася адсутнасцю арфаэпічных слоўнікаў і даведнікаў, што ў сапраўднасці не магло апраўдаць памылак, звязаных з ігнараваннем асноўных фанетычных асаблівасцей беларускай мовы, большасць з якіх да таго ж адлюстроўваецца на пісьме. Так, па радыё і са сцэны можна было пачуць *в[і]сна*, *з[і]мля* [ч’]арка, [ч’]аста [11], *по[д]вігаў*, [ц]вілі, *п[і][ц’]ю*, *лю[д’]і*, *дазволь[т’]е*, [g]еніяльны [12], *пе[с]ня* у[з]нялася, [с]вітае [13, с. 2].

Ва ўжыванні склонавых форм назоўнікаў найбольш частымі былі памылкі ў канчатках роднага склону адзіночнага ліку мужчынскага роду. Пытанне пра выбар паміж канчаткамі *-а* (*-я*) і *-у* (*-ю*) у беларускім мовазнаўстве лічылася нявырашаным, таму ацэнка форм з пункту гледжання нарматыўнасці не заўсёды была адэкватнай. Так, Б. Буляк назваў няправільнымі канчаткі назоўнікаў у словазлучэннях *галінкі клёна*, *вяза*, бо, на яго думку, гэтыя словы павінны ўжывацца з канчаткам *-у* [5]. Разам з тым, сам Б. Буляк у артыкуле “Чым вытлумачыць такія разнабой?” узнімаў праблему неўпарадкаванасці ўжывання форм назоўнікаў мужчынскага роду ў родным склоне. Віноўнікамі сітуацыі ён лічыў мовазнаўцаў і Міністэрства асветы БССР, бо ў нарматыўных выданнях – “Арфаграфічным слоўніку” 1948 г. і “Руска-беларускім слоўніку” 1953 г. – адны і тыя ж формы падаваліся з рознымі канчаткамі [14].

Негатыўна ацэньвалася ў друку варыянтнасць, ліквідацыя якой і ўсталяванне адзінай літаратурнай нормы бачылася галоўнай задачай мовазнаўства. Асабліва востра пытанне пра варыянты стаяла ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе. У гэты перыяд адчуваўся недахоп нарматыўных выданняў, бо “Арфаграфічны слоўнік” і “Руска-беларускі слоўнік” не маглі даць адназначных і вычарпальных адказаў на ўсе пытанні, а мовазнаўчая спадчына 1920-х гг. па ідэалагічных прычынах не выкарыстоўвалася і не разглядалася як нарматыўная. У пасляваенныя гады не існавала выразнай мяжы паміж нормай і адхіленнем ад яе. Акрамя таго, шэраг норм быў у стане распрацоўкі ў сувязі з правядзеннем удасканалення правапісу.

Прыводзячы прыклады варыянтаў, аўтары артыкулаў самі не заўсёды маглі ўзяць на сябе адказнасць за выбар правільнай формы: мужчынскага ці жаночага роду назоўнікі *шынель* і *медаль* [15], *цяжкі* ці *цяжкі*, *доўгі* ці *даўгі*, *раніцай* ці *раніцой*, *вачыма*, *вачамі* ці *вачмі*, *навакол*, *навокал*, *наўкол* ці *вакол* [16], *здалёк*, *здалёку* ці *здаля*, *ізаляваць* ці *ізаліраваць*, *сягоння* ці *сёння* [17] і інш.

У вырашэнні спрэчных пытанняў ўзорам для беларускіх нармалізатараў была руская мова, якая разглядалася імі як эталон упарадкаванасці і стройнасці сістэмы, таму на яе свядома ці несвядома арыентаваліся беларускія лінгвісты. Да таго ж руская мова лічылася адной з галоўных крыніц узбагачэння беларускай, і набліжэнне да яе не магло ацэньвацца негатыўна, асабліва ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе. Сярод падстаў разглядаць уплыў рускай мовы на беларускую як прагрэсіўны амерыканскі лінгвіст П. Вэкслер назваў тую акалічнасць, што руская мова “магла служыць арыенцірам ў выбары сярод некалькіх варыянтаў” [18, с. 290]. Сапраўды, аўтары артыкулаў у якасці нарматыўных прапаноўвалі найперш тыя формы, якія адпавядалі рускім, хоць непасрэдным спасылкі на рускую мову маглі адсутнічаць. Так, М. Булахаў у артыкуле “Аб нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы” крытыкаваў ужыванне назойнікаў жаночага роду І і ІІ скланення ў родным склоне множнага ліку з канчаткамі *-аў (-яў)* (*сенажацяў, цяжкасцяў, зораў, мараў, руінаў, хатаў*) і лічыў неабходным замяняць іх канчаткам *-ей* (*сенажацей, цяжкасцей*) і нулявым канчаткам (*зор, мар, руін, хат*). М. Булахаў называў дыялектнымі формы *вачыма, грашыма, дзвярыма*, поўныя ўказальныя і прыналежныя займеннікі *гэтая, гэтае, нашая, нашае, ягоны, ягоная, ягонае*, засцерагаючы тым самым ад ужывання іх у літаратурнай мове, якой, на яго думку, больш уласцівы формы *вачамі, грашамі, дзвярамі* і кароткія займеннікі *гэта, наша, яго* [17].

Адзначыўшы паралельнае ўжыванне дзеясловаў з *-ір-* і без гэтага суфікса, Я. Камароўскі ў артыкуле “Аб суфіксе *-ір-* у беларускай мове” выказаўся супраць пашырэння слоў тыпу *культываваць, фігураваць, апеляваць, ануляваць, фармуляваць, групаваць* [19]. На думку мовазнаўца, суфікс *-ір-* выглядае натуральна ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, бо ў рускай і беларускай мове законы і сродкі словаўтварэння ў асноўным аднолькавыя.

Непасрэдна спасылаўся на рускую мову выкладчык Брэсцкага настаўніцкага інстытута А. Барысавец ў артыкуле “Больш дакладнасці”. Канстатуючы паралельнае ўжыванне варыянтаў *ненавісьць – нянавісьць, годы – гады, воду – ваду, фарфор – фарфар, працэнт – процант* і інш., ён быў перакананы, што “штучнае супрацьстаўленне ... правілу аб націску, якое існуе ў рускай мове, зніжае культуру нашай мовы” [20].

Галоўнай прычынай існавання варыянтнасці ў пасляваенныя гады М. Лобан называў уплыў на літаратурную мову дыялектаў, пры гэтым называючы “дыялектызмамі” любыя непрымальныя, на яго думку, варыянты [16]. Увогуле, тэрмін “дыялектызмы”, як і тэрмін “архаізмы”, ужываўся з негатыўнай афарбоўкай. Такое стаўленне было звязана з тым, што гэтыя катэгорыі слоў шырока ўжываліся ў моўнай практыцы 1920-х гг., якая крытыкавалася як у 1930-я гг., так і ў пасляваенны перыяд.

Свой погляд на ўжыванне дыялектызмаў і архаізмаў выказаў М. Лужанін у артыкуле “Пісьменнік і мова”. Спрабуючы рэабілітаваць самі тэрміны, М. Лужанін адзначыў, што часта крытыкі называюць так кожнае незразумелае ім слова [21, с. 133]. Хоць у першыя пасляваенныя гады дыялектызмы лічыліся прымальнымі, толькі калі ў мове не было слоў з адпаведным значэннем, М. Лужанін лічыў магчымым існаванне дыялектызмаў як варыянтаў літаратурных слоў. Такі вывад пісьменнік зрабіў з мовазнаўчых прац І. Сталіна. Для аргументацыі сваіх прапаноў ён аб’яднаў два сталінскія палажэнні: па-першае, слоўнікавы склад мовы ўвесь час пашыраецца, па-другое, дыялекты не могуць існаваць самастойна, яны ўліваюцца ў літаратурную мову. Такім чынам, у святле вучэння І. Сталіна натуральным выглядала папаўненне слоўніка дыялектызмамі. Па-іншаму М. Лужанін ставіўся да архаізмаў. Апраўдваючы выкарыстанне ў мастацкіх творах устарэлай лексікі, ён выказаўся супраць архаізацыі граматычнага ладу. Так, М. Лужанін папярэў А. Русака за ўжыванне ў сваіх стылізаваных падфальклор песнях форм *думаці, гадаці, узяці* [21, с. 131].

З пачаткам хрушчоўскай адлігі назіралася ўзмацненне ўвагі да народных крыніц узбагачэння мовы, што абумовіла пэўныя змены ў ацэнцы асобных моўных адзінак у гэты перыяд. Першым за неабходнасць наблізіць літаратурную мову да народнай выказаўся Я. Скрыган у артыкуле “Думкі аб мове”, у водгуках на які гэтае меркаванне падтрымалі іншыя аўтары. Аб’ектам крытыкі для Я. Скрыгана была “канцылярская мова” як супрацьлегласць народнай, напрыклад, *як вам будзе ўгодна, смяецца над вамі, чакаў падыходзячага мо-*

манта, падзякаваць вас [22, с. 3] і г. д. Прычынай распаўсюджанасці такіх выказаў Я. Скрыган называе няведанне народных асноў беларускай мовы, хоць відавочна, што памылкі выкліканы ўплывам рускай мовы. Нягледзячы на пэўныя ідэалагічныя зрухі пасля XX з'езда КПСС роля рускай мовы ў развіцці беларускай па-ранейшаму магла ацэньвацца толькі станоўча. Разважаючы над мовай мастацкай літаратуры, пісьменнік папракнуў літаратурную моладзь за тое, што аўтары не карыстаюцца “сакавітымі народнымі словамі”, як, напрыклад, *сёлета, летась, залетась, цяперся, здоўжаўся, надоечы, паразумеліся* [23, с. 3].

Без негатыўнай афарбоўкі пачаў ўжывацца ў друку тэрмін “дыялектызмы”, наадварот, такія словы былі ацэнены станоўча. Так, настаўнік Л. Царанкоў у артыкуле “Мясцовая лексіка ў літаратурным творы” пахваліў маладога пісьменніка А. Бажко за ўжыванне ў апавесці “Верасень” новых для шырокага чытача, свежых слоў *сенаваў, загайнік, нямоглы, доўжыцца, паднядзелішыся, выступкі, ямнік* [24].

Агульнай задачы набліжэння літаратурнай мовы да народнай ў гады хрушчоўскай адлігі была падпарадкавана барацьба з канцылярызмамі. Найчасцей у друку крытыкавалася ўжыванне словазлучэнняў, пабудаваных па мадэлі “дзеяслоў + аддзеяслоўны назоўнік”, што лічыліся абсалютна неўласцівым народнай мове. Аўтары артыкулаў патрабавалі замяняць выразы *вытвараецца продаж паштовых марак на прадаюцца паштовыя маркі* [22, с. 2], *трэба неадкладна закончыць прывядзенне ў парадак сельгасмашын на трэба прывесці ў парадак сельгасмашыны* [25], *праводзяць баранаванне на барануюць, пачалі праводзіць касьбу* – на пачалі касіць [8], і г. д.

Пазіцыя Я. Скрыгана была больш радыкальнай: ён адмаўляў права на існаванне ў літаратурнай мове такіх аддзеяслоўных назоўнікаў, як *з'яўленне, разыходжанне, заканчэнне, сведчанне, патрабаванне, прыход, выданне, папаўненне* [22, с. 3], патрабуючы паслядоўна замяняць іх на адпаведныя дзеясловы. У гэтым выпадку арыентацыя выключна на народныя гаворкі прывяла да ігнаравання аб'ектыўных законаў развіцця літаратурнай мовы.

Звяртае на сябе ўвагу той факт, што ў друку былі выказаны меркаванні, якія дэманструюць змяненне адносін да рэсурсаў рускай мовы. Напрыклад, ужыванне ў беларускай мове дзеепрыметнікаў незалежнага стану цяперашняга часу лічылася хоць і абмежаваным, але дапушчальным, з чым не пагадзіўся А. Клышка ў артыкуле “Пра лямант-уючых і «лемантуючых»...”. Для аргументацыі сваёй пазіцыі мовазнавец, як і многія іншыя аўтары артыкулаў, звярнуўся да рускай мовы. Параўнаўшы гісторыю гэтых дзеяслоўных форм у рускай і беларускай мовах, А. Клышка зрабіў вывад пра неапраўданасць ўжывання дзеепрыметнікаў з суфіксамі *-уч- (-юч-), -ач- (-яч-)* у беларускай мове [26]. У гэтым выпадку аўтар адмовіўся ад арыентацыі на рускую мову і кіраваўся толькі гістарычнымі заканамернасцямі развіцця роднай мовы, падмацоўваючы свае разважанні спасылкамі на навуковыя крыніцы.

Такім чынам, у 1940 – 1960 гг. на старонках газет і часопісаў асвятляліся важныя пытанні культуры мовы, многія з якіх застаюцца актуальнымі і на сённяшні дзень. У пасляваенны перыяд абмеркаванне моўнай тэматыкі ўскладнялася недахопам нарматыўных выданняў, а таксама нераспрацаванасцю асобных норм, якія на той час знаходзіліся ў працэсе фарміравання. У выбары нарматыўнай формы многія беларускія нармалізатары свядома ці несвядома арыентаваліся на рускую мову, тым больш што яе ўплыў на беларускую мову ацэньваўся станоўча. У той жа час гэтым уплывам была выклікана значная колькасць памылак, супраць якіх вялася барацьба. Аўтары артыкулаў не заўсёды ўсведамлялі адрозненне паміж літаратурнай і народнай мовай, арыентацыя на якую магла прывесці да ігнаравання аб'ектыўных законаў развіцця літаратурнай мовы, пра што сведчаць спробы абмежаваць яе моўнымі сродкамі народных гаворак. Выказаныя ў перыядычным друку меркаванні па пытаннях культуры беларускай мовы нярэдка былі абумоўлены тагачаснымі ідэалагічнымі ўстаноўкамі. З імі звязана неўжыванне тэрміна “русізмы”, негатыўная афарбоўка тэрмінаў “дыялектызмы” і “архаізмы”. Змена палітычнай атмасферы пасля XX з'езда КПСС дазволіла пераасэнсаваць стаўленне да асобных моўных з'яў.

Abstract. The paper considers the discussion of the questions of culture of the Belarusian language in periodicals in 1940-1960. It gives the most typical examples of violating the literary norm of the

time, the use of Russicisms, dialecticisms, archaisms and the ways of translating words from Russian. It also characterizes the composition of the participants of the discussions and their priorities.

Літаратура

- 1 Кулеш, Г.І. Пытанні культуры мовы ва “Узвышшы” / Г.І. Кулеш // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 1997. – № 2. – С. 37–40.
- 2 Запрудскі, С. Кампанія за культуру мовы ў Беларусі ў 1930-я гады / С. Запрудскі // Roczniki Humanistyczne: Słowianoznawstwo. – Т. LIII, z. 7. – Lublin, 2005. – S. 113–136.
- 3 Шлыкаў, Дз.В. Распрацоўка пытанняў культуры мовы ў беларускім мовазнаўстве перыяду 1941–1944 гг. / Дз.В. Шлыкаў // Культура мовы і грамадства: матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 5–6 снежня 2002 г. / Бел. дзярж. пед. ун-т; рэдкал.: П.А. Міхайлаў (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2002. – С. 254–256.
- 4 Аб мове і стылі раённых газет // Звязда. – 1948. – 15 вер. – С. 3
- 5 Буляк, Б. Аб культуры мовы раённых газет / Б. Буляк // Мінская праўда. – 1952. – 15 чэрв. – С. 2.
- 6 Сцяцко, П. Шанаваць слова / П. Сцяцко // Полымя. – 1968. – № 8. – С. 229–231.
- 7 Цвяткоў, А. Аб мове раённых газет / А. Цвяткоў // Звязда. – 1952. – 2 крас. – С. 2
- 8 Ці такой мовай трэба гаварыць з чытачом? // Звязда. – 1958. – 8 ліп. – С. 2.
- 9 Бадзюкоў, М. “Вытвараюць...” / М. Бадзюкоў // ЛіМ. – 1956. – 8 сн. – С. 3.
- 10 Маўр, Я. Спрэчныя “ўяўленні” (Заметкі аб мове) / Я. Маўр // ЛіМ. – 1954. – 13 ліст. – С. 2.
- 11 Юрэвіч, У. Пра культуру мовы ў тэатры імя Я. Купалы / У. Юрэвіч // ЛіМ. – 1950. – 13 мая. – С. 4.
- 12 Рабкевіч, В., Скурат, К. Пра культуру мовы радыёперадач / В. Рабкевіч, К. Скурат // ЛіМ. – 1959. – 18 крас. – С. 4.
- 13 Юрэвіч, У. Мастацкае слова на радыё / У. Юрэвіч // ЛіМ. – 1961. – 24 лют. – С. 1–2.
- 14 Буляк, Б. Чым вытлумачыць такія разнабой? / Б. Буляк // ЛіМ. – 1955. – 29 кастр. – С. 4.
- 15 Глебка, П. Нататкі пра беларускую літаратурную мову / П. Глебка // ЛіМ. – 1950. – 1 крас. – С. 3.
- 16 Лобан, М. Пісьменнік і мова / М. Лобан // ЛіМ. – 1950. – 7 кастр. – С. 3.
- 17 Булахаў, М. Аб нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы / М. Булахаў // Полымя. – 1953. – № 11. – С. 136–146.
- 18 Wexler, P.N. Purism and Language: A Study in Modern Ukrainian and Belorussian Nationalism (1840–1967) / P.N. Wexler. – Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1974. – 447 P.
- 19 Камароўскі, Я. Аб суфіксе **-ір-** у беларускай літаратурнай мове / Я. Камароўскі // Настаўніцкая газета. – 1958. – 27 мая. – С. 4.
- 20 Барысавец, А. Больш дакладнасці / А. Барысавец // Настаўніцкая газета. – 1946. – 18 ліп. – С. 3.
- 21 Лужанін, М. Пісьменнік і мова / М. Лужанін // Полымя. – 1951. – № 6. – С. 128–134.
- 22 Скрыган, Я. Думкі аб мове / Я. Скрыган // ЛіМ. – 1957. – 20 лют. – С. 2–3.
- 23 Скрыган, Я. Думкі аб мове (Працяг) / Я. Скрыган // ЛіМ. – 1957. – 23 лют. – С. 2–3.
- 24 Царанкоў, Л. Мясцовая лексіка ў літаратурным творы / Л. Царанкоў // ЛіМ. – 1957. – 23 ліст. – С. 3.
- 25 Аб адказнасці рэдактара перад чытачом // Звязда. – 1957. – 26 крас. – С. 3.
- 26 Клышко, А. Пра лямант-уючых і “лемантуючых”... / А. Клышко // Полымя. – 1964. – № 7. – С. 162–170.